

Vitoň, Jan

Zábava i vzpoura : ironie a parodie v dílech plebejských spisovatelů polského baroka

In: *Komparatistika, genologie, translologie* : Krystyna Kardyni-Pelikánová [jubilijní sborník]. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, pp. 33-42

ISBN 8021024402

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132510>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČÁST DRUHÁ

**MATERIÁLY
Z VĚDECKÉ KONFERENCE**

ZÁBAVA I VZPOURA

Ironie a parodie v dílech plebejských spisovatelů polského baroka

JAN VITOŇ (PRAHA)

Literatura polského baroka, které je časově vymezováno 80. léty 16. století až 40. léty 18. století, byla u nás často prezentována velmi ploše a jednostranně. Akcentována byla především díla autorů protireformačních, jejichž hlas byl natolik silný, že se nedal přejít mlčením.

Ve skutečnosti představuje zejména počáteční fáze tohoto období od 80. let 16. do 20.-30. let století následujícího prostor nesmírně podnětný (má na to přirozeně vliv i doznívající nebo spíše dozrávající renezanace) svým zanořením do lidského nitra, plným emocí, interaktivity autorů a obklopujícího je a měnícího se světa, díky sugestivnímu úsilí zapůsobit na laickou veřejnost prostřednictvím divadelní podívané, sebezáchovné tendenci, která měla mj. i literárním prostřednictvím zformovat v Polsku novodobého “božího bojovníka” (rycerz kresowy), a v neposlední řadě i zájmu o iniciační vliv sarmatského šlechtického prostředí o díla zábavná, přesněji řečeno dobrodružná, fabulovaná, o zážitcích, příhodách a objevech v cizích krajích či atraktivním prostředí. Svéráznou kapitolu historického vývoje literatury polského baroka pak tvoří literatura sowizdrzalská (rybaltovská, enšpíglovská, šibalská). Tato a další synonyma jsou používána k označení děl satirických až parodických, zpravidla anonymních, vzdělaných plebejců, nejčastěji měšťanského původu, kteří od 90. let 16. století až do 30.-40. let století následujícího prožívají své literárně-vzdorovité výsluní. Může nás těšit, že významný znalec a propagátor české a slovenské literatury v Polsku, prof. Józef Magnuszewski, věnoval velkou pozornost tomuto typu literární tvorby a rozhodující iniciační vliv – vedle podnětů z německého prostředí (Monopolium Bartholomäa Griba z roku 1488 či plagiat téhož díla od Jana Schrama z roku 1499) nebo italského – přisoudil *Frantovým právům*.¹

¹ Magnuszewski, J.: Z badań nad mieszczańsko-ludowym nurtem w czeskim i polskim piśmiennictwie XVI wieku, in: Literatura polska w kręgu literatur słowiańskich, Ossolineum, Wrocław 1993, s. 56-102.

Fratova práva byla v polském prostředí velmi populární, neustále vycházela v překladech, prodávala na jarmarcích; přestože se zachovala jen ve zlomcích, víme, že figurovala v mnohých soukromých knihovnách, a výraz frant získal v polském jazyce terminologickou platnost coby dobrý kumpán, chytrák, podvodník či blázen. Má i své polské ekvivalenty: *Matysa Odludka* (1614) a *Frąca* (1609) Adama Władysławiuse. Popularita zdomácnělého franta trvá v Polsku ještě téměř celé 17. století.

Ovšem iniciační působení Frantových práv bylo daleko bohatší a ve specifických podmínkách polských plebejských intelektuálů přelomu 16. a počátku 17. stol. přineslo originální plody. Programově tvořili tito humoristé protiklad „oficiální“ kultury šlechtické a měšťanské, parodickou formou se vysmívají světu, který byl podle nich „padlý na hlavu“ nebo spíše „obrácen naruby“, světu morálních hodnot, jak je nastolila a „kultivovala“ společensky a politicky degradující šlechta. Jde o tvorbu povýtce lidovou, o čemž svědčí nejen její obsah, ale i okruh čtenářstva a společenský původ tvůrců. Ti se ukryvali pod nejrůznějšími pseudonymy a kryptonimy, vystupovali anonymně či jako příslušníci frantovského bratrstva. Pro strážce ctností rázu **Sebastiana Fabiána Klonowice**, soudce a purkmistra lublinského, znamenalo přihlášení se k zásadám frantovského cechu pád na společenské dno:

*Zapalczywy kostero, kuflu nierobotny,
Marnotrawcze, leniwco, trądzie nieobrotny,
Ucz się skromnie ubóstwa cierpieć chędogiego,
Szaniuj sławy uczciwej jak skarbu drogiego.
Baw się pracą, gnuśnego strzeż się próżnowania:
Sprawuj rzeczy poważne, niechaj błaznowania*

*Zaniechaj towarzystwa, frantowskiego cechu;
Patrz swego powołania, a pracuj do zdechu.
Nie szydź z ludzi, nie mrugaj powieką nieszczera,
Nie bądź żywym oszustem, obłudnym przechera.
(Worek Judaszów, 1600)*

Autoři zpravidla nepříliš obsahově rozsáhlých poetických forem a komedií (příp. intermedií) se rekrutovali z řad nutných intelektuálů: kantorů venkovských i městských farních škol, pisářů, kostelních zpěváků, ministrantů, bakalářů a studentů Krakovské akademie, kteří hledali práci a zaopatření. Často plnil příslušník tohoto stavu (stan kleszy; z lat. clericus), jenž stál na nejnižším stupni a na pomezí světské a církevní hierarchie, většinu těchto funkcí v jedné osobě. Vzdělaný plebejec, nemaje odpovídající společenské postavení, zůstával nadále plebejcem, i když s jistou mírou svobody, kterou však nemohl za stávajících podmínek nikterak zužitkovat. Tento zprvu společensky nepříliš potřebný intelektuál se jen výjimečně dočkal kariérního postupu,

zajišťujícího mu živobytí. Většinou fungoval jako kantor, kostelní posluha (ministrant, varhaník a předzpěvák), ale také jako čeledín v hospodářství svého přímého nadřízeného – plebána (faráře). Literární aktivity se tak stávaly výrazem odporu vůči mocným a poměrům, jež nedávaly naději na změnu ponižujícího postavení. Jen po plebánově smrti nastupoval tzv. klecha na jeho místo. Tvorba těchto autorů byla trnem v oku biskupovi Szyszkowskému, který mnoho titulů zanesl do *Indexu librorum prohibitorum* v roce 1617, čímž se nechtěně zasloužil o důkaz šife a pestrosti této literární produkce, protože samotné texty se často nedochovaly.

Tisky měly podobu levné jarmareční produkce a svéráznou úpravu titulního listu, na němž chybělo jméno autora (přfp. je nahrazoval pseudonym jako **Frant-Niebyliński de Nedopytanów, Radopatrzek Gladkotwarski** nebo **Januarius Sowizralius**), místo a rok vydání pak představovaly záměrnou mystifikaci (drukowano w Oleśnicy, na Pacanowskiej ulicy). V komediích či fraškách vystupuje postava kantora, který je vypravěčem nebo mluvčím stejně smýšlejících druhů. Do literatury vstupují prostředí, která jsou nebo se mohou stát zdrojem konfliktů: venkovská fara, škola a krčma, hospodská společnost, žebráci, handlíři, trhovci, malopolská města a městečka se svými svérázně pojatými obyvateli (femeslníky, měšťany, učedníky, tovaryši a mistry, představiteli židovské komunity) a zatím netradiční feminizující obhájkyně ženských práv (*Sejm białogłowski*, 1617). Z kompozičního hlediska převládá reportážní pseudofotografický postup, kdy vypravěč (mluvčí, pozorovatel) uvádí jednotlivé výstupy, v nichž se střídají reprezentanti a obhájci různých individuálních i skupinových postojů a zájmů. Karikatura, groteskní a absurdní negace a deformace tvoří základní způsoby vyjádření, jimiž se plebejští intelektuálové vysmívají strnulým a licoměrným konvencím a normám, patosu čítankových feudálních hrdinů a posvěcené neměnnosti feudálního řádu. Připomeňme, že nešlo o revoluční zvrát, nýbrž o změnu poměrů v rámci stávajícího řádu, o jeho jakousi modernizaci. Z obsahového i formálního hlediska k nejzajímavějším bezesporu patří anonymní dialogy-komédie, první svým dosahem velká a významná groteskní díla, tzv. albertusy (*Wyprawa plebańska*, 1590 a *Albertus z wojny*, 1596). Svou nápaditostí i zpracováním, groteskním viděním světa patří těmto dialogům a jejich neznámému autorovi přední místo na staropolském Parnasu. Od běžné produkce plebejských autorů se liší také tím, že byly vytištěny v privilegované krakovské tiskárně **Jana Januszowského** „architypografa Króla Jego Mości i kościelnego“, kde se rodila díla Kochanowského či Wójka, a velmi pozitivně byly přijímány katolickými kruhy (v žádném případě nehrozilo uvedení na *Indexu*...). Vyjmenujme stručně důvody, které privilegovaly společenské postavení albertusů: už titul prvního textu absurdním spojením významově neslučitelných komponentů *Wyprawa plebańska* – volně přeloženo Kněžská

válečná anabáze (mobilizace) – směřuje představu tažení do války s reprezentantem nevojenského, duchovního stavu, jehož prvořadým úkolem mělo být hlásání slova Božího. Z ideového hlediska šlo o parodickou, jazykově a emotivně velmi živou reakci na rozhodnutí sněmu velkopolských poslanců a senátorů v Łęczyci z 20. září 1589, na jehož základě byl v souvislosti s aktuální hrozbou útoku Tatarů a vpádu Turků do Podolí zaveden „nowy sposób i obyczaj”, kdy se na vystrojení a vyzbrojení vojáka měli podílet – vedle pánovníka a šlechty – i duchovní:

*Naprzód, aby z dziesięci włók, według rejestrow i kwitów poborowych [...], tak ichmość panowie starostowie i dzierżawce dóbr królewskich, jako tyż ichmość panowie duchowni z kapitulami, z księżą opaty, proboszczami, mniszkami, które wsi mają [...], z których pobory dawać zwykli, i stan rycerski jednego dobrze ubranego zbrojnego jezdneho z takim porządkiem i na takim koniu, jakiego by u popisu przyjęto, z przerzeczonych dziesięci włók wyprawiel [...]?*²

V historii organizace obrany polského státu znamenaly závěry łęczyckého zasedání neobvyklý precedens, protože v Polsku bylo vždy duchovenstvo od všech stálých i mimořádných výdajů na obranu země osvobozeno. To byla záležitost šlechty, jejíž příslušníci se na obraně státu podíleli svou účastí v mobilizaci, a nižších stavů, jež platily daně na udržování tzv. żołnierza zacieźnego (námezni voják, žoldněř). Zákon schválený v Łęczyci tak vystavil duchovenstvo válečnému zatížení a od šlechty nežádal oproti zvyklostem vystrojít a vyzbrojit plebejského vojáka ani osobní účast ve válce, což byla vždy povinnost i privilegium šlechtického stavu.

Tomuto požadavku se snaží vyhovět venkovský kněz a jeho nepříteli bystrý sluha Albertus. Tradiční literární kritika interpretovala komické situace, v nichž se snaživý, leč chudý plebán ocitá na trhu, kdy jej nedostatek peněz a neznalost válečného řemesla a jeho potřeb vedou k vybavení sluhy starým plechovým haraburdím a starou vysloužilou a polomrtvou herkou, jako projev plebánovy lakoty a nechuti kléru podílet se na obraně vlasti. Absurdita tohoto úkolu byla v komických situacích nebývale důsledně a logicky využita, což přispělo k nadčasové platnosti textu, i když historické pozadí bylo pozapomenuto.

Tak chápal ideu Wyprawy plebańskiej např. Stanisław Tarnowski, protože si jinak nedovedl vysvětlit pro něj tak nepochopitelné počínání kněze:

Wyprawa plebańska Albertusa na wojnę jest, o ile wyrozumieć można, satyrą na złe opatrzenie żołnierzy stawianych z dóbr duchownych. Trudno inaczej wytłumaczyć sobie, dlaczego ten Albertus jedzie na zdychatej szkapie, w drewnia-

² Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego, t. 1., 1572-1632, cz. 1., 1572-1616. Wydal W. Dworzaczek, Poznań 1957, s. 86.

*ných strzemionach, z odhartowanym starym rapierem zamiast szabli, z połamanymi ostrogami i w dziurawych szarawarach.*³

Nabízí se však racionální vysvětlení. Kněz je vyznavačem pragmatické filozofie, která je formována jeho materiálními zázemy. V rámci státního organismu má každý stav své funkce, které má plnit – duchovní sloužit Bohu, šlechta bojovat a bránit vlast a venkované pracovat. Bylo by tedy ahistorické a abstraktní obviňovat jej z nedostatku občanského cítění. Už renezanční velikán Jan Kochanowski v tomto duchu koncipoval závěr své Úmluvy (Zgoda, 1562):

*Każdy niechaj przestzrega swego zawołania:
Duchowni niech Pańskiego uczą przykazania,
A ludziom prostym dają dobry przykład z siebie,
Jakoby i ten, i ów byli spolem w niebie!
Świetcy niechaj się w cudzy urząd nie wdawają,
Ale rycerskim sprawom znowu przywykają.*

Z hlediska pozdějšího ohlasu patří albertusy k nejzajímavějším dílům staropolského písemnictví. Nejenom že neustále vycházela další vydání, ale také citáty z textu, odkazy a parafráze sloužily jako argumenty v četných polemikách a diskusích a v neposlední řadě získal neznámý autor těchto textů velké množství následovníků. Stvořil totiž typ hrdiny, který sice měl své předchůdce, ale zrodil se z polských poměrů a reagoval na polské problémy. Navíc představuje nesmírně životaschopný vklad plebejské kultury do tak bytostně šlechtické celopolské kultury.

Samostatnou kapitolu tvoří díla, jejichž autor se skryl pod pseudonymem Jan z Kijan a domestikoval v polské kultuře svéráznou figuru plebejského hrdiny Sowizdrzala podle vzoru německého Tilla Eulenspiegla (např. *Nowy Sowizdrzał*, původní vydání z roku 1596 se ztratilo, zachovalo se vydání z roku 1614, nebo *Fraszki nowe Sowizrzalowe*, 1615). Jan z Kijan představuje v polské literatuře prvního všestranného autora veršovaných i prozaických parodií, jejichž stopy můžeme zaznamenat už v dílech autorů polské renesance (*Marcholt Jana z Koszyczek*); výrazný rozvoj parodických technik však přichází až s počátkem 17. století. Spočívají v napodobování oficiálně vysoce ceněných vzorů s cílem zesměšnit je, odhalit jejich bezduchost a iracionalitu. Parodie, využívající kontrastu, se zaměřovala hlavně na kritiku postojů a názorů prostřednictvím žánrových forem a stylu, jež měly rozhodující formativní vliv na společenské povědomí, a nemuselo se vždy jednat o literární texty (věcná literatura). Na rozdíl od satiry se autor stylizuje do role kněze i blázna zároveň, epicky líčí vzor a prostředky satiry jej diskredituje; v jedné

³ Tarnowski, S.: *Historia literatury polskiej*, t. 2, Kraków 1903, s. 139.

výpovědi spojuje tón heroický s komickým. Parodie Jana z Kijana se netýkala jen náboženských tabu, ale např. i ideálů vojenských či lékařských ctností, kdy nenapadal jen tradiční autoritu vzoru, nýbrž přidával ještě konfrontační pohled vycházející ze soudobé zkušenosti.

Autor skladby *Peregrynacja dziadowska* (žebrácké putování, Potulka, 1614) se ukryl pod pseudonym Januarius Sowizralius, a nejenom proto je tato skladba přiřazována k literatuře sowizdrzalské. Tónem patří k pesimisticky laděným textům. Popisuje svět plný nejistoty, chamtivosti výše postavených a bídy ponižených, svět, který přímo vybízí k posměchu jako jediné možné reakci na zásady, jimiž se řídí. V takovém prostředí dochází k posvěcení podvodu a lži. Svět rybaltů (z lat. ribaldus – potulný zpěvák, kejklíč apod.) a žebráků má mnoho společného. Nejedyn z prvně jmenovaných skončil svou životní pouť s růžencem v ruce před kostelem. Mnozí rybaltí se na stará kolena stávali profesionálními žebráky.

Manifestem lidské prostoty a přirozenosti a odporem vůči exhibicionistické askezi je *Sejm białogłowski...* (ženská sešlost, 1617), balancující na pomezí literární parodie a trucovitého vzdoru vůči konvenci diktované náboženskou tradicí. V opozici vůči asketickým požadavkům protireformace vyznávají účastnice "dámské sešlosti" radost ze života, nevázanou zábavu a zachování dobré mysli – stávají se tak pokračovatelkami renesanční tradice.

Pohrdavým výsměchem a parodií světa a hodnotových měřítek uznávaných a ceněných šlechtou a zároveň provokativní chválou představitelů městské galerie – pijáků a lotříků se stala *Naenia abo Wiersz zalosny na śmierć Wielmożnego Pana, Jego Mości Pana Matysa Odludka, Książęcia Ultajskiego, Wielkiego Hetmana Łotrowskiego* (Nénie aneb Žalozpěvná báseň k úmrtí velkomožného pána, Jeho Milosti pana Matesa Odludka, knížete zlodějů a velkého lotrovského hejtmána, kolem roku 1614).

Parodie se nevyhnula ani liturgickým textům, i když spíše než obřadnost katolického rituálu byla parodována obřadnost komorního (domácího) prostředí: modlitby před jídlem, po probuzení apod. Autor *Szkolnej mizerii* (Školní bída, 1633) se vysmívá katolickému úzu děkovat Všemohoucímu za šťastné probuzení do nového dne; první ukázka je originálem, druhá parodií:

*Rano wstawszy ze snu swego
Każdy serca ochotnego
Dziękuj Panu Wszemmocnemu
Stworzycielowi naszemu.
Że raczył być na pomocy
Nam grzesznym tej prz[e]szej nocy*
(Andrzej Trzcieski: Modlitwa
albo Pieśń, gdy rano dziatki wstana)

*Rano wstawszy z pościóteczki,
Napijmy się gorzałeczki;
Napiwszy się więc do chleba,
I pacierze nie potrzeba
Bośmy się go namówili,
Gdyśmy przy kościele byli.*
(Szkolna mizeryja)

Střety rybaltů se zaměstnavatelí neměly charakter politický, nýbrž ekonomický – probíhaly ve jménu osobní a profesní důstojnosti, aniž by vyvolávaly antiklerikální nálady či postoje. Ve své drtivé většině zůstávali rybaltí věrní katolické víře (někdy až fanaticky). Výjimku tvoří autor dialogu *Nędza z Białdą z Polski idą*, jenž ukázal, kam až vede náboženská netolerance a fanatismus na příkladu tzv. lisovčáků.⁴ Věrnost katolické víře je u rybaltů logická, protože tím plnili jednu ze svých profesních povinností. Rozkvět malopolského školství, jehož byli klechové a rybaltí důležitým článkem, vyvolala ideologická ofenzíva katolické církve na konci 16. a na počátku 17. století, kalkulující s tím, že se budou podílet na rozšiřování náboženské věrouky v širokých lidových či venkovských vrstvách. Tento úkol měli plnit nejenom duchovní, ale i jejich nejbližší spolupracovníci – venkovští učitelé, kteří byli mj. počítáni do duchovního stavu. Někdy se jim dostávalo nižšího svěcení, drobných výsad a velmi omezené možnosti profesního postupu. Katolická konfese jim poskytovala iluzi budoucího posílení společenského postavení. Proto ústrky ze strany církevních chleboďárců nemohly otfást jejich vírou, jak hlásá na jednání synody podhorských kantorů (*Synod klechów podgórskich*, 1607) jejich představitel:

*Choćby mi przy kościele trzeci dzień chleb jadać.
Nie będę się o wierze jako żywo badać.
Ja stoję przy kościele. w katolickiej wierze,
Którejem się nauczyłem od ojca, macierze,
I tak radzę każdemu trzymać się tej wiary,
Którą od apostołów trzyma kościół stary.
A co się tycze z strony niedobrego mienia,
Niech nam to nie zabrania drogi do zbawienia.*

Existoval i jediný způsob, jak se svým chleboďárcům nekrvavě pomstít. Církevní záznamy často prozrazují, jak najednou, nečekaně a beze stop se těsně před velkými svátky, kdy se na farářova pomocníka nejvíce spoléhalo, vypařil a faráře (plebána) v tom nechal.

⁴ Oddily lehké jízdy pod vedením A. J. Lisovského, postrach Evropy v prvním a druhém desetiletí 17. století, proslulé krutostí a drancováním, nedostávající žold, jen válečnou kořist.

Časem splnili kantoři svou úlohu a stali se společensky zbytnými, dokonce coby mluvčí plebejských zájmů nebezpeční, což vedle zhoršující se situace ekonomické vedlo k úpadku farních škol a degradaci profese venkovských kantorů v druhé polovině 17. století.

Další žánrovou oblastí, která se stávala terčem parodického pera plebejských autorů, byly astrologické předpovědi, meteorologické prognózy a kalendáře. Dokladem toho je především *Ostromendryja sowiźrzalska* (Sowizdrzalské hvězdopravectví, z lat. astromendax) Jana z Kijan, v níž autor paroduje zaručené předpovědi astrologů, hvězdopravců z vesnic a okolí Krakova, fragmentární anonymní *Minucje Sowizrzalowe A i B* (Předpovědní kalendář A a B) a *Kalendarz wieczny Jana Żabczyce* na rok 1614. Pro srovnání uvedme oficiální prognózu (*Przestroga*) Jana Tenacjusze na rok 1592:

Choroby albo powietrze [...] A tak figurę dorocznia do zaćmienia przeszłego stosując, to się pokazuje, iż złośliwy Saturnus barzo grozi morowym powietrzem [...] Na wiosnę kaszlem, dusznością w piersiach, zaciębieniem będzie się Saturnus starym ludziom uprzykrzał, a inszy ludzie głównych chorób dostatkem зайją⁵

A její parodii v *Minucjach Sowizrzalowych* – B:

5. Choroby. Rad bym was pozdrowił wszystkich, moi najmilszy kichaczkowie, co często kichacie, ale wam jakosi Saturnus miotłą grozi. Oblecćcie się każdy w kozuch kozi, nichaj was po cmyntarzu nie wozi. A tak każdy zdrów pokichni, a drugi mów: "Podaj zdrów", a dobre to słowo i przy kufiu lepsze niżli żelazny piłatyk, od którego często zawracanie głowy bywa. Tego roku od kija, choć drewniany, wiele ludzi chorować będzie, a nie tak się drugi słowem przykrym obrazi, jako gdy go leda szabliskiem tnie, że drugi rozniewawszy się i zdechnie, nie jednając się.

Insze choroby domowe bardzo panować będą, jako: kordyjaka we dworze, chłopu febra w gąsiorze, scyjatyka w kozuchu, konstypacyja w lańcuchu, gęste pieści na głowach], [poda]gra w okowach, jawna franca na gębie. Drudzy i we śpiączi mrzeć będą, zwłaszcza którzy przestępowali przykazanie Pańskie, co czynszu za kilka lat nie oddawali ani księdzu mesznego. [...]

Kalendářové předpovědi a pověry se staly námětem satir a komedií doby polského osvícenství (např. satiry Adama Narusiewicze *Chudy literat*). Narusiewicz i ve svých dalších dílech navazoval na kritický postoj svého barokního předchůdce Krzysztofa Opalińského, jenž jako jeden z mála polemizoval s iniciátory procesů s čarodějnicemi, soudě, že čáry a čarodějné praktiky se dají vysvětlit přirozeným způsobem a všechny mučené ženy po-

⁵ Tenacjusz, J.: *Przestroga* wszelakich przypadków z nauki gwiazd i obrotów niebieskich na rok pański 1592, k. B 3 v.

kládal apriori za nevinné, čímž pobouřil polského překladatele katechismu exorcistů *Kladiva na čarodějnice Stanislawa Ząbkowice*:

Jeśli który błąd z umysłów ludzkich wykorzeniać bardziej potrzeba [...], osobliwie ten, który twierdzi, że czary nic nie są i przez nie ludzie żadnej szkody popadać nie mogą. Szerząc się abowiem to omylne mniemanie w sercach ludzkich, sprawuje, że urząd (któremu wszelkie zbrodnie karać należy) do karania czarowniczej bezbożności oziębłym się stawa, a ona dla niekarności, w zwyczaj złych ludzi wchodząc, co dzień większe pomnożenie bierze. Za czym dwie szkodzi nieoszacowane we świat przypadają. Pierwsza gniew Boga wszechmocnego [...]. Druga przypadki, które za sprawą szatańską a dopuszczeniem Bożym, poprzez czarownice, tak w zdrowiu ludzkim, jako i majątności przypadają.⁶

Vzhledem k podobným autoritativním názorům snadno pochopíme smysl sowizržalského útoku proti pověrám, jenž je součástí *Statutu Jana Dzwonowského* z roku 1611. Autor, vystupující pod tímto jménem, zesměšňoval to, z čeho váženým teologům běhal mráz po zádech; místo upálení na hranici doporučoval čarodějnici zlskat, a tak se před jejími čarami uchránit:

*I to dobra gospodyni
Co z wody mleko uczyni,
A z powroza go nadoi,
I niezle, gdy się ustoi,
Potym go wleje w maślnicę,
Aż wnet masła połowice,
Po półkach pełno mądrzyków
Dla domowych robotników.
Tak z onej wielkiej pilności
Ma siebie dla gości.*

Oficiální snaha o vytvoření vzoru novodobého křesťanského rytíře (vzorného občana, hospodáře či manžela) tak paradoxně vedla ke vzniku děl a postav, jejichž autory přímo odpuzovalo následovat doporučené ideály, i když jistým filiacím se nemohli vyhnout. Výsledkem jejich snah se tak staly parodie uznávaných hodnot domácí provenience, jejichž hrdinové (atmosféra, témata apod.) představují významný a originální vklad plebejských autorů do pokladnice celonárodní polské kultury, jež se tak ráda honosila přívlastkem šlechtická.

Literatura:

Hernas, Cz.: Barok. Wyd. naukowe PWN, Warszawa 1998.
Grzeszczuk, St.: Blazeńskie zwierciadło, WL, Kraków 1970.

⁶ Młot na czarownice (přel. S. Ząbkowic), Kraków 1614, s. III-IV.

Antologia literatury sowiżrzalskiej XVI i XVII wieku (opr. St. Grzeszczuk), BN Ossolineum, Warszawa 1966.

Lektury polonistyczne (Średniowiecze – renesans – barok), t. 1, Universitas, Kraków 1995.

Lektury polonistyczne (Średniowiecze – renesans – barok), t. 2, Universitas, Kraków 1997.